

ugyanis a tényellentétes dimenzióban lévő entitások feltételezik az aktuális entitások létét. SZABÓ ERZSÉBET ezt a problémát PUTNAM koncepcióján, az indexikusságon (merev jelölés) keresztül, a kétdimenziós modális szemantika felhasználásával igyekszik feloldani.

RUTH RONEN 1994-es írása a legkorábbi a kötetben szereplők közül (Fikcionális entitások, hiányos létezők; 163–81); az előzőektől eltérően – feltehetőleg terjedelmi okokból – nem közlik teljes egészében, de egy lábjegyzetben röviden összefoglalják a kihagyott rész lényegét. A szerző irodalmi szövegekben, többek közt Jane Austen „Emmá”-jában vizsgálja, hogyan vezetődnek be a fikcionális entitások (nem feltétlenül tulajdonnevek, lehetnek például helyszínek is, az irodalom által teremtett és a nyelv által létrehozott konstrukciók) a művek fikcionális világába, hogyan válnak határozottá.

Az utolsó tanulmányban VECSEY ZOLTÁN (A tulajdonnevek mint indexikus kifejezések; 182–208) a szokványos személyneveket az indexikus kifejezésekhez hasonlítja. Az indexikusok olyan szavak, amelyeknek szemantikai tartalmát a lexikai jelentés, a kompozíció szintaktikai szabályai és a nyelvhasználat aktuális körülményei együttesen határozzák meg. Pl.: *Ez kényelmes*. E mondat értelmezéséhez elengedhetetlen, hogy a kontextus tartalmazza azt a tárgyat, amelyről a kényelmesnek-lenni tulajdonságot állítjuk. Az *itt* és a *most* sikeres referálásához ráadásul a beszélői szándék ismerete is szükséges, hiszen az előbbi jelölhet egy cm^2 -t, de akár a Naprendszer is. Ezekhez hasonlóan működnek a szokványos személynevek is. Ha egy név homonim (pl. több *Kovács István* nevű tanár él Szegeden), a névhasználóknak kell előhívniuk a hosszú távú memóriájuk egyedi helyein tárolt mentális fájlokban lévő információkat, amelyek a személynevek referenseihez kapcsolódnak.

Bár a röviden bemutatott írások a névtanban eddig inkább csak érintett területet vizsgálnak a névtanosok számára szokatlan módszerekkel, érdemes őket (és a további vizsgálódást segítő, épp ezért rendkívül hasznos általános bibliográfia által ajánlott olvasmányokat) alaposabban is tanulmányoznunk. Egyrészt azért, hogy újra és újra tudatosítsuk magunkban: ugyanazzal a kérdéssel többféle elméleti keretben, többféle irányból közelítve, többféle módszerrel is lehet hitelesen foglalkozni, másrészt azért, mert a tudományos megújulást mindig a különböző tudományterületek közötti együttműködés és a tudományok közti érintkező területek vizsgálata eredményezi.

SLÍZ MARIANN

A RION. KÖNYVSOROZATAIRÓL: QUADRION. ÉS QUIRION.

1. A Rómában, ENZO CAFFARELLI főszerkesztésében megjelenő és nemzetközi súlyának is megfelelően immár tekintélyesnek mondható *Rivista Italiana di Onomastica* (RION.) megjelenésének 10. évfordulójától, azaz 2005-től (az évente kb. 6-700 oldalon kiadott két szám mellett) két könyvsorozatot is útjára bocsát. A főszerkesztő mindkét sorozat esetében szintén ENZO CAFFARELLI, a kiadó pedig a római Società Editrice Romana.

2. Először a Quaderni Internazionali (QuadRION.), azaz a „Nemzetközi Füzetek” (angolul: RION. International Series) sorozat terve fogalmazódott meg. Ennek célja a nemzetközi névtani kutatások (és ezek interdiszciplináris jellegének) elősegítése és összehangolása, különös tekintettel a módszertani és a terminológiai kérdésekre. A sorozatban kongresszusi anyagok, gyűjteményes kötetek és monográfiák is helyet kaphatnak (olasz, francia, spanyol, angol vagy német nyelven); minden tanulmányt két különböző nyelvű rezümé is kísér. A tudományos háttér, a színvonal biztosítására (nem csak nyelvészekből álló) 17 nemzetet képviselő tiszteleti testület (comitato d'onore/Honour Committee) is alakult: ennek magyar tagja HAJDÚ MIHÁLY (minderről l. RION. 2005: 213–4).

2.1. A nemzetközi sorozat első kötete (erről l. RION. 2005: 503–6) 2005-ben jelent meg „Denominando il mondo. Dal nome comune al nome proprio / Naming the world. From common nouns to proper names” [Elnevezve a világot. A köznévtől a tulajdonnévig] címmel, DUNJA BROZOVIĆ-RONČEVIĆ és ENZO CAFFARELLI gondozásában (434 lap). Előzménye a 2004. szeptember 1–4. között Zárában tartott nemzetközi szimpózium (tervéről előzetesen l. RION. 2004: 277–8, megvalósulásról 2004: 638–9, 2005: 197–8). Az összejöveten 18 országból 30 kutató vett részt.

A kötet anyaga három nagy fejezetre tagolódik. Az első általános névtani problémákat tárgyaló cikkeket, a második az antroponímia, a harmadik pedig a toponomasztika kérdéseivel foglalkozókat fogja össze. A 28 tanulmánynak a fele angol, 10 olasz, 3 francia és 1 spanyol nyelvű.

Az általános témákat összefoglaló fejezetben R. COATES és M. HARVALIK tanulmánya is a köznévs és a tulajdonnév átmeneteinek kérdéseit tárgyalja; kognitív nyelvészeti keretbe illesztve vizsgálja a metaforizáció szerepét a tulajdonnévvé válás folyamatában D. BROZOVIĆ-RONČEVIĆ – M. ŽIC FUCHS (a *vuk* és a *medvjed* szavakból kialakult horvát tulajdonnevek konkrét példája alapján). M. WAHLBERG azt vizsgálja, hogy milyen okai lehetnek annak a ténynek, hogy bizonyos helyeket (tulajdon)névvel jelölünk, másokat viszont nem. A. KOOPMAN a tudományos terminusok (pl. a latin állatrendszertani nevek) névtani státusát, illetve a kontextus hatására ezek státusának megváltozását elemzi. A többi tanulmány partikulárisabb kérdéseket vizsgál: O. BUŠS a népnemek sokat vitatott kérdéséről, E. DE STEFANI a többnyelvű közösségekben (konkrétan Svájcban) meglévő márkanévhasználatról, A. V. SUPERANSKAYA pedig az internetes játékok névhasználatáról (nicknames) értekezik.

A második fejezet személynévtani tanulmányai közül A. ROSSEBASTIANO a Szűz Máriát jelölő, rá utaló olasz keresztnevek (a *Maria* mellett *Assunta*, *Immacolata* stb.) 20. századi területi elterjedtségét, gyakoriságának csökkenését mutatja ki. Több tanulmány is foglalkozik – szinkrón, illetve történeti szempontból – az „átlátszó jelentésű” utónevekkel (D. GERRITZEN – E. VAN NIFTERICK, M. SAARELMA-MAUNUMAA, L. DÍAZ SUÁREZ, L. KOUZNETSOVA). A vezetékneveket elemzi E. CAFFARELLI (az európai vezetéknevek összehasonlító vizsgálata a leggyakoribb 50 vezetéknev alapján) és T. OANĀ – A. STANCU (az *-in* képzővel alkotott szláv eredetű családnevek Romániában). J. GERMAIN a kiadás alatt álló „Patronymicum Romanum” (PatRom) anyaga alapján mutatja be a neolatin továbbélés névállománybeli különbségeit a különböző területeken. G. MARRAPODI a *Johannes* és a *Martinus* nevekbeli köznevesült állatneveket elemzi az itáliai és a gallo-román területen, M. V. G. FERREIRA pedig a port. *marmelada* (eredetileg: 'birsalmalekvár') szó személynévi tulajdonnevesülését követi nyomon.

A harmadik, a helynevekkel foglalkozó fejezet tíz tanulmánya közül általánosabb vonatkozású O. LURATI tanulmánya, aki felhívja a figyelmet a művelődéstörténeti háttér alaposabb bevonására a helynévkutatásba (pl. egy adott kancellária írásmódjának erős hatása egy-egy konkrét forma kialakulására), s egyúttal új értelmezéseket javasol a *Milano* helynév, illetve az *-ate* végű helynevek etimológiájában. A többi közlemény egy-egy konkrét esettanulmány: W. SCHWEICKARD a *Ragusa* címszót ismerteti a kiadás alatt lévő „Deonomasticon Italicum”-ból; G. NAVAZA a (spanyolországi) galíciai tengerpart helyneveiről ír; V. SKRAČIĆ az adriai tengerpart két helyneve kapcsán a „visszaköznevesülés”-ről értekezik, míg az ellenkező irányt, azaz a köznévből tulajdonnévé válást elemzi L. BALODE lett, litván és óporosz helynevekben; A. LEINO a finn tónevek rendszerét, I. HAUSNER az Alpok jellegzetes helyneveit („toponimi alpini”) tekinti át; F. FINCO a szláv köznévi eredetű friuli helyneveket vizsgálja; R. LAZEA a román nyelv szláv eredetű helyneveinek néhány vonatkozását emeli ki; és végül D. ŠKARA – D. BROZOVIĆ-RONČEVIĆ az antropomorfizáló metaforizációt elemzik a helynevek kialakulásának folyamatában.

2.2. A sorozat második kötete 2006-ban jelent meg „Lessicografia e onomastica / Lexicography and onomastics” [Lexikográfia és névtan] címmel (292 lap), PAOLO D’ACHILLE és ENZO CAFFARELLI szerkesztésében (erről előzetesen l. RION. 2005: 578–9, recenzálva 2006: 531–3). Ennek előzménye a RION. és az Università degli Studi Roma Tre Nyelvészeti Intézete szervezésében 2006. február 16–17. között Rómában megtartott szimpózium (l. előzetesen RION. 2005: 574, beszámolóként 2006: 317–8), amelyen 23 (főleg olasz egyeteméről érkezett) tudós vett részt. A kötetbe 18 olasz, 1 francia és 1 angol nyelvű előadás került be, három nagyobb fejezetbe csoportosítva.

Az első fejezetbe a névtan és a szótár legtipikusabb érintkezési területével, a tulajdonnevek köznevesülésével foglalkozó tanulmányok kerültek. M. RUTKOWSKI a metafora és a metonímia működési mechanizmusát vizsgálja a köznevesülés folyamatában. R. BRACCHI tematikus csoportosításban (állatok, növények neve stb.) elemzi a *Martino* név számos köznevesült változatát az olasz dialektusokban, C. MILANI – M. IODICE – P. PONTANI pedig a *Bábel*, *Babilon* (ol. *Babele*, *Babilonia*) nevek jelentéseit tekinti át történeti keretben. E. CAFFARELLI a vezetéknevekből az *-izzare*, *-eggiare* képzővel alkotott igéket és az *-iano* képzővel formált mellékneveket vizsgálja a Google internetes keresőben gyűjtött gazdag anyag alapján (kiindulópontja a *Berlusconi* vezetéknevből képzett alakok sokasága). Két tanulmány foglalkozik a tulajdonneveknek ételnevekben való előfordulásával (A. STEFINLONGO, W. SCHWEICKARD). A szintaxis és a névtan határterületére kalandozik el N. LA FAUCI tanulmánya, amelyben a *Petrarca* > *petrarcheggiare* ’Petrarca stílusában ír’ típusú köznevesülést és ennek szerkezeti párhuzamát (*fare il Petrarca* ’ua.’) veti egybe a hasonló, de nem tulajdonnévből való képzéssel, illetve igés szerkezettel, és a tulajdonnév általános természetére vonatkozó, tovább vizsgálendő kérdéseket tesz fel.

A tulajdonnevek szótárban való szereplésével kapcsolatos problémákkal foglalkoznak a második nagy fejezet tanulmányai. B. BADINI írása részben kapcsolódik a tulajdonnevek köznevesülésének témaköréhez is, hiszen ilyeneket vizsgál bolognai és romagnai szótárakban. Témájában érintkezik ezzel a P. D’ACHILLE – C. GIOVANARDI szerzőpáros tanulmánya: ők a mai római nyelv (romanesco contemporaneo) készülő szótárának anyagában vizsgálták a tulajdonnevet tartalmazó alakokat, szerkezeteket. A közmondások területéről veszi vizsgálati anyagát A. PELO munkája, aki a *fare/essere* ’csinál/van’ + tulajdonnév

szerkezeteket elemzi. R. RANDACCIO az általa alluzívnak (azaz célzónak, utalásosnak) nevezett névtan területére kalandozik el: olyan nem létező helyneveket tartalmazó állandósult szókapcsolatokat gyűjt össze, amelyek vagy „átlátszóak”, mert hangtestük révén utalnak saját tartalmukra (*andare a Mortare* ’morire’, azaz ’meghal’), vagy „mnemonikusak”, mert csak egy adott kultúrkör ismerete révén érthetőek (*andare a Canossa*). A FARINA a francia–olasz szótárakban (címszóként vagy a példákban) szereplő helynévanyag elemzésével mutat rá bizonyos Franciaország-központúságból fakadó aránytalanságokra (pl. a szintén francia nyelvű Kanada helyneveinek „rovására”). A G. MÖCCIARO néhány konkrét elemzésen keresztül utal a köznevesülésnek, továbbá bizonyos hangváltozásoknak és morfológiai jelenségeknek a névtani fontosságára.

A harmadik, „A köznevesülésen túl” című nagy fejezetbe a vegyes témákba sorolható tanulmányok kerültek. O. LURATI a tulajdonnévhez kötődő negatív vagy pozitív konnotációk születéséről, illetve a megbélyegző népnévhasználat keletkezésének motivációiról írt (előítéletes gondolkodás stb.). G. MARRAPODI módszertani jellegű tanulmánya arról szól, hogy milyen forrásokban és hogyan lehet fellelni, megtalálni a köznevesült főneveket. Három nagy alcsoportot fölállítva P. PIERINI a tulajdonnevek fordíthatóságáról értekezik (angol névanyag alapján). S. RAFFAELLI az olasz filmvígjátékok szereplőinek komikus „beszélő” neveit elemzi. P. CANTONI az olasz kutyanevdivatról, F. FISCHER a gyógyszerneveknél felfedezhető névadási stratégiákról, J. KUHN pedig a mexikóvárosi és a párizsi intézménynevek elemzéséből kibomló, pozitív történelmi képet sugalló kommunikációról írt tanulmányt.

3. A nemzetközi kutatásokat bemutató sorozat szükségessége mellett felmerült egy kimondottan olasz vonatkozású speciális kutatásokat megjelentető kiadvány igénye is: itt is cél a nemzetközi és intézményközi kutatások, továbbá a névtan és határterületei művelésének elősegítése (l. RION. 2006: 327). Így született meg a Quaderni Italiani (QuiRION.), azaz az „Olasz Füzetek” sorozata, melynek tudományos tanácsadó testületében húsz (jelentős részben olasz) nemzetközi hírű tudós kapott helyet.

Az „Olasz Füzetek” első kötete 2006-ban „Teoria e prassi dei sistemi onimici popolari: la comunità orbasca (Appennino Ligure centrale) e i suoi nomi propri” [A népi névrendszerek elmélete és gyakorlata: a középső ligur-alpokbeli orbasca-közösség tulajdonnevei] címmel látott napvilágot (l. RION. 2006: 330–2, 533–5). Az 533 oldalas kötet szerzője az a GIORGIO MARRAPODI, aki az ezzel a munkájával elnyert doktori fokozat megszerzése óta (2003) a saarbrückeni és a bonni egyetem Olasz Tanszékén tanít.

A kötetben a szerző a liguriai Savona járásban fekvő Sassello önkormányzatához tartozó dialektális közösség (comunità orbasca) ún. „népi hely- és személynévhasználatát” dolgozza fel (MARRAPODI maga is ebbe a közegbe tartozik). A szerző a hagyományos formai-szerkezeti, etimologizáló módszer mellett felvonultatja a néprajz és a szociolingvisztika eszközeit is: az írott források felhasználása mellett bőven él a kikérdezéses eljárással is, hiszen a vizsgálat egyik célja éppen az, hogy rávilágítson a hivatalos és az informális névállománybeli különbségekre, és megpróbálja ezek okait megmagyarázni. Különösen fontos a vizsgálatok szempontjából, hogy a tárgyalt dialektus kiterjedése nem egyezik meg a hivatalos közigazgatási határokkal, ráadásul fontos fonetikai izoglosszák is áthaladnak a mintegy 100 km² területen.

A feldolgozás 2082 helynévre és 1342 személynévre terjed ki. A terület kb. 300 lakosának 1/6-át vonták be a kikérdezésbe; az írott források (1313-tól napjainkig) levéltári, anyakönyvi anyagok és térképek voltak.

Az összesen 532 oldalas munka első nagy része a leírás és annak elemzése; ebben először a helynevekről, majd a személynvekről kapunk komplex képet. A munka második része egy etimológiai szótár, mely tartalmazza az összes feldolgozott nevet. A kötetet mutatók zárják.

MARRAPODI munkájához MAX PFISTER írt előszót, aki módszerében, forráskezelésében és komplexitásában mintaszerűnek és minden további hasonló munka számára megkerülhetetlennek nevezi a feldolgozást.

FÁBIÁN ZSUZSANNA